

Et kulturgeografisk Træk i det danske Landskab.

Af

Professor, Dr. phil. H. P. Steensby.

De fleste danske Landskaber er Kulturlandskaber. Det vil sige, Menneskets Virksomhed har efterhaanden omformet de oprindelige Træk saaledes, at hvor vi vender Blikket hen, øjner vi Kulturens Spor. Det dyrkede Land har faaet sin Overflade udglattet gennem Agerbruget, og vore Skove har saa godt som alle været under forstlig Røgt og Pleje. Kun visse Hede- og Kystegne samt nogle Smaaøer har endnu bevaret det oprindelige Naturlandskabs Karakter.

I det danske Kulturlandskab er der i de sidste 3--4 Menneskealdre med den voksende Kultur og de store sociale Omvæltninger sket større Forandringer end maaske i lige saa mange Aarhundreder i tidligere Tider. Tænk blot paa Modsætningen mellem det Landskab, vi nu farer igennem med Toget og kaster Blikket paa fra Kupéinduet, og saa det Landskab, der eksisterede før Udskiftningen, da Bebyggelsen var samlet i tætte Landsbyer, og Jorderne var underkastet Markfællesskabet.

Den enkelte Mands Ager var da spredt over Bymarkerne, Agrene var skilt fra hinanden ved en Slags smal Grøft, der ikke maatte pløjes. Det at stjæle en Fure til sin Ager blev traditionsmæssig betragtet som en stor Forbrydelse, og man mente ikke, at vedkommende fandt Ro i sin Grav. I Lovgivningen var der stærke Straffebestemmelser mod at pløje fra sin Nabo.

Pløjningen begyndte man den Gang altid i Agerens Midtlinie, og Plovfurterne gik saaledes, at Jorden fra begge Sider kastedes ind mod Midten. Paa den Maade blev Ageren stadig højere og højere langs Midtlinien og skraanende til begge Sider ned mod Agerrenene, der fulgte Skellet eller Grøften mellem Agrene. Bymarkerne fik paa den Maade efterhaanden en bølgeformet Overflade.

I vore Dage er disse Bølger som Regel udjævnede, idet man nu til Dags pløjer lige saa vel udad som indad, og idet Bestræbelserne gaar ud paa at gøre Marken saa plan som mulig.

Helt udslettede er de gamle Agerbølger dog ikke allevegne. Hist og her kan man endnu om-

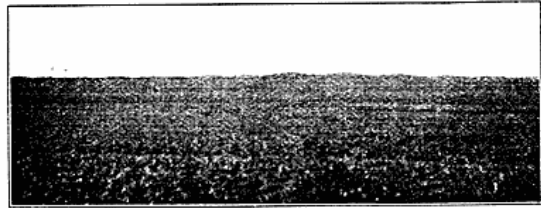

Fig. 1. I Horisonten ses Profilen af et jævnt forløbende »Bølgedige« eller »Bølgehegn«.

end utydeligt skimte dem i Jordsmonnet. Og undertiden kan man følge dem ved at iagttage Hegnene mellem Markerne, forudsat at disse Hegn bestaar af Jordvolde. Da man ved Udskiftningen ophævede Markfællesskabet og delte Jorden i Marker, hændte det naturligvis hyppigt, at Hegnene mellem disse kom, til at gaa tværs over de gamle Agre. Og hvor Overfladen af Agrene havde et bølgeformet Forløb, maatte den opkastede lave Jordvold ligeledes faa en bølgeformet Ryglinie.

Intet Steds i Danmark har jeg set dette tydeligere end i Nordfyn, hvor de regelmæssigt bølgeformede Diger eller Hegnsvolde stedvis endogsaa er et karakteristisk Træk i Kulturlandskabets Fysiognomi. De hosstaaende Figurer 1--3 er Gengivelser efter Fotografier, der af Forf. er taget paa Skamby Bymarker mellem denne Landsby og de østligere liggende Landsbyer Torup og Glavendrup. Begge de Digevolde, hvorfra Fotografierne stammer, forløber i hovedsagelig vest-østlig Retning og ledsages paa deres Nordsider af Sognevejene fra Skamby til de to nævnte mindre Landsbyer. Fotografierne er taget sydfra, saa Vejene ikke ses. Det er dog først efter Udskiftningen, at Vejene har faaet deres nuværende Forløb. Oprindeligt og langt ind i 19. Aarh. gik de noget nordligere og slyngede sig tværs igennem de udskiftede Markarealer. Først da Fæstegodset efter Midten af Aarhundredet var overgaaet til Selvejendom, flyttedes Vejene hen til Markens Udkant langs de forholdsvis lige forløbende Hegnsvolde.

Fig. 1 viser tydeligt den regelmæssigt forløbende Bølgelinie langs Ryggen af Hegnsvolden, der ledsager Torupvejen mellem Skamby og Torhøj i omtrent dens hele Længde. Fig. 2 viser et Afsnit af 3 Hegnsbølger. Fig. 3 er et Afsnit af Hegnsvolden langs Glavendrupvejen mellem Skamby og Dammen (»Dejtruget«), der ligger Vest for den berømte Glavendrupsten; i Baggrunden til højre ses Bølgelinien langs et Stykke af Torupvejen.

I begge Tilfælde gaar Hegnene vistnok nogenlunde vinkelret paa de fordums Agres Retning. Ude paa Markerne er Agerbølgerne vistnok helt udslettede af den moderne Pløjning og Planering. Henimod selve Hegnsvolden paa den saakaldte *Aavende* (∩: den Strimmel, man vender Ploven paa — cf. oldn. *á* = paa) kan man derimod endnu sine Steder skimte Agrenes Veksling af Rygbølger og Lavninger og se, at disse ligger nøje udfør Bølger og Sænkninger i Hegnsvolden.

Bølgernes Længde er ca. 15—16 m, hvilket da maa have svaret til de gamle Agerbredder fra Ageren til Ageren. Andre Steder i Egnen kan man se Hegnsbølger, der er endnu længere. I saadanne Tilfælde maa Hegnslinien være trukket saa-

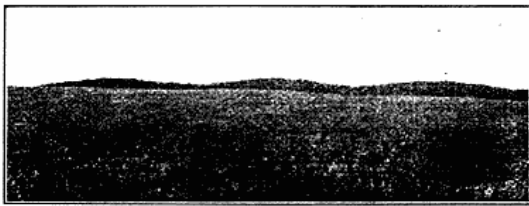

Fig. 2. Tre Bølger af »Bølgedige«.

ledes, at den danner en spids Vinkel med Agrenes Retning. Iøvrigt er Bølgerne i samme Hegn ikke alle nøjagtig af samme Længde, hvad der viser, at de gamle Agre heller ikke har haft nøjagtig samme Bredder.

Det er ogsaa værd at lægge Mærke til, at Hegnens Bølgekarakter stedse forsvinder paa de Jorder, der ligger nærmest ved Landsbyen. Og heller ikke ser man den nogensinde paa de Hegn, der foruden at være Markskel tillige danner Grænse mellem de oprindelige Bymarker, det vil sige skiller den ene Landsbys Jorder fra den andens.

Hegnsvoldenes eller Digernes Dimension er i denne Sammenhæng af ganske underordnet Betydning. Man maa dog forundres over de betydelige Jordværker, som man efter Udskiftningen har gjort

sig den Ulejlighed at opkaste omkring Markerne. De er Udtryk dels for en massiv Opfattelse af de ny Jordfordelingsforhold dels for, at man ikke havde noget som helst Opfattelse af, at der var trangt med Plads og Jord. Den moderne Bonde har forlængst indset, at de brede Hegnsvolde optager alt for megen Plads af den kostbare Agerjord, og mange højede Hegnsvolde er allerede sløjfede, og den frugtbare Jordmasse spredt ud over Agrene. Efterhaanden vil de helt forsvinde.

Fig. 3. »Bølgedige« med Træbeplantning.

Digevolden fra Fig. 3 er paa Bølgens højeste Sted ca. 1 m høj og paa den laveste ca. 80 cm. Jordvoldens Bredder er foruden ca. 1,9 m og foroven langs Ryggen ca. $\frac{1}{2}$ m. Det mærkeligste ved disse Maal er, at selve Hegnsvolden er ca. 20 cm højere paa Bølgeryggen end i Lavningen. En saadan Højdeforskel kan iagttages flere Steder, men er dog ikke gennemgaaende i alle Tilfælde af Bølgehegn eller Bølgediger. Forholdet er da sikkert af sekundær Natur og skyldes vistnok følgende Aarsag. I de første 2—2 $\frac{1}{2}$ Menneskealder efter Udskiftningen blev de svære Jordhegn omhyggeligt holdt vedlige ved at man hvert Aar »grøftede«, det vil sige, man gravede Jord op umiddelbart ved Foden af Diget og kastede den op paa Volden, hvor den bankedes fast med Spaden. Denne Grøftning foregik imidlertid altid om Foraaret, og da der paa denne Aarstid sædvanligvis stod Vand i Lavningerne, blev der ikke kastet saa megen Jord op her som paa de høje Partier af Volden. Disse blev altsaa bedre vedligeholdte end Lavningerne, der mere fik Lov til at synke sammen og til at blive nedtrampede af Kreaturerne.

Muligvis vil en eller anden nære en Smule Tvivl om, at den Forklaring, der her er givet paa Hegnsbølgernes Oprindelse, virkelig er rigtig. Jeg kan imidlertid paastaa, at der er ikke fjærreste

Tvivl derom. Digebølgerne skylder de gamle sammenpløjede Agre deres Oprindelse. Blandt den ældre Generation af Nordfyns Beboere var det en almindelig kendt Sag. Jeg har endogsaa kendt en gammel Mand, der paastod, at hans Bedstefader og efter ham hans Fader havde kunnet udpege for ham med Udgangspunkt fra Digebølgerne, hvem af Bymændene de enkelte Agre havde tilhørt før Udskiftningen.

Saa udpræget som i Egnen ved Skamby erindrings jeg ikke noget Sted at have set det her omtalte kulturgeografiske Fænomen. Det forekommer ogsaa i de andre Egne af det nordlige Fyn, og jeg har iagttaget det paa Sjælland, uden at jeg dog i Øjeblikket er i Stand til nærmere at dokumentere paa hvilke Steder. I Udlandet har jeg aldrig set noget tilsvarende. De gamle ved Pløjningen forhøjede Agre leder Tanken hen paa de saakaldte »Højagre«, der navnlig kendes fra udyrkede Egne i det sydlige og vestlige Tyskland, og som ud-

mærker sig ved deres hvælvede Overflade mellem to parallelle Grænsefurer. Saadanne Højagre kan være overordentlig langstrakte. Man har iagttaget indtil en Længde af 1220 m ved en Bredde 23,3 m. De frembyder imidlertid ikke nogen virkelig Parallel til vore »Højagre« fra 18. Aarh., blandt andet af den Grund at deres Oprindelse ligger helt tilbage i Oldtiden.

Rimeligvis er de regelmæssigt bølgede Jordhegn et specielt dansk Resultat af Jordoverfladens Omprægning gennem Kulturen. Specielt fynsk eller specielt ødansk kan det vel næppe være, selv om ganske vist den Omstændighed, at Digebølgerne har været ganske upaaagtet af Arkæologer og Historiker og — saa vidt vides — hidtil ikke har været omtalt i Literaturen, vidner om, at en meget almindelig og meget udpræget Karakter har Fænomenet dog ikke mange Steder i det Danske Landskab.

Háifoss i Thjorsaadal paa Island.

Island er i overordentlig Grad et Vandfaldenes Land. Eddasangens prægtige Ord:

Falla fossar
Flýgur ørn yfir

tager sig ud som en Beskrivelse af Island, særlig i gamle Dage, da Ørnene ikke i den Grad havde veget Pladsen for Ravnene, som det nu er Tilfældet. Bekendte er Gullfoss og Godafoss, Guldfaldet og Gudernes Fald, hvis Buldren og Drønen man mærker paa lange Afstande, medens den hvide Vandrøg staa højt op i Luften over dem; der er ogsaa Dettifoss, det faldende Fald, Faldenes Fald, Hengifoss og Skógafoss, paa hvem det passer saa godt som Jónas Hallgrímsson siger i de dejlige Hulduljóð:

Hann breiðir fram af bergi hvítan skrúða.

En Særstilling blandt Vandfaldene indtager det smukke Øxarárfald i Almannagjá, da det blev kunstig lavet af de gamle Islændere, ligesom for at pynte paa deres Tingsted, Þingvöll.

Háifoss 1910.

(Klippepynten, fra hvilken man faar det bedste Indtryk af Faldet, er til venstre, naar man ser paa Billedet).